

УДК 911.3:33

**О.Г. Корнус, аспірант,
К.А. Немець, д. геогр. н., професор,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна**

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ НА ОСНОВІ ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

У статті проаналізовано основні положення методики дослідження територіальної організації системи обслуговування населення регіону на основі застосування системного підходу. Розглянуто його основні особливості. Запропоновано п'ять етапів дослідження територіальної організації системи обслуговування населення.

Ключові слова: система обслуговування населення, системний підхід, типи районів за рівнем розвитку системи обслуговування населення.

О.Г. Корнус, К.А. Немець. ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ МЕТОДИКИ ИССЛЕДОВАНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ОБСЛУЖИВАНИЯ НАСЕЛЕНИЯ РЕГИОНА НА ОСНОВЕ ПРИМЕНЕНИЯ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА. В статье проанализированы основные положения методики исследования территориальной организации системы обслуживания населения региона на основе применения системного подхода. Рассмотрены его основные особенности. Предложено пять этапов исследования территориальной организации системы обслуживания населения.

Ключевые слова: система обслуживания населения, системный подход, типы районов по уровню развития системы обслуживания населения.

O.G. Kornus, K.A. Nemets. THE SUBSTANTIVE PROVISIONS OF METHOD OF RESEARCH OF TERRITORIAL ORGANIZATION OF THE SERVICE SYSTEM FOR POPULATION OF REGION ON THE BASIS OF APPLICATION OF APPROACH OF THE SYSTEMS. The article the substantive provisions of method of research of territorial organization of the service system for population of region are analysed on the basis of application of approach of the systems. His basic features are considered. Five stages of research of territorial organization of service system for population are offered.

Keywords: service system for population, approach of the systems, types of districts on the level of development of the service system for population.

Актуальність теми. Теоретичні аспекти дослідження системи обслуговування населення (СОН) поєднують методологію різних наукових напрямів, що входять до арсеналу географії, економіки, демографії, соціології, історії тощо. У сучасній соціально-економічній географії найбільш вживаним підходом став системний підхід. Системне географічне вивчення територіальної організації СОН, як складової частини соціогеосистеми, передбачає дослідження демографічної та загальної соціально-економічної ситуації у регіоні, стану розвитку та територіальної організації СОН, забезпеченості закладами СОН в районах, компонентної, функціональної, управлінської структур та багатьох інших питань. Системний підхід дозволяє розглядати соціально-економічні комплекси як цілісні просторові об'єкти. Згідно цього підходу СОН розглядається як окрема геосистема, складена певною множиною елементів, і в той же час як один із складових елементів більш загальної геосистеми (властивість еквіпотенцій-

ності) та має такі характеристики, яких не мають її складові елементи (властивість емерджентності). Елементи системи обслуговування перебувають у різноманітних зв'язках, які можуть бути жорстко детермінованими або ж стохастичними, позитивними чи негативними, прямими (причинно-наслідкові, після яких слід очікувати певного наслідку) чи зворотними (показують реакцію системи на прямий зв'язок, виступають як зв'язки саморегуляції системи).

Дослідження СОН регіону має важливе як економічне, так і соціальне значення. У статті розглянуто основні положення методики системного дослідження СОН регіону з позицій якої пропонується вивчати систему обслуговування.

Аналіз наукових публікацій. У системному вивченні СОН велике значення мають роботи учених, які заклали основи географії сфери обслуговування – праці С.О. Ковальова, В.В. Покшишевського та ін. [1; 2; 4; 5; 7; 8; 13; 14 та ін.]. Сферу обслуговування з позицій системного підходу розгля-

дала Л.А. Меркушева [8, 9] та І.С. Матлин [7]. Подальший розвиток системний підхід отримав у концепції соціогеосистеми [11], підсистемою якої є СОН. Однією з найважливіших властивостей таких систем за Л.М. Немець [11, с. 150] є своєрідна цілісність, яка характеризується співвідношенням сили внутрішніх і зовнішніх зв'язків. Цілісна система має інтенсивні зв'язки внутрішніх елементів і слабку залежність їх від зовнішніх зв'язків (дій). З цієї точки зору цілісність соціальних систем визначається їх відносною автономністю, тобто здатністю ухвалювати внутрішні рішення, мало залежні від зовнішніх дій. Проте, це не виключає наявності сильних зв'язків між елементами (підсистемами) різних ієрархічних рівнів однієї соціальної системи.

Виділення невирішених частин проблеми. Аналіз наукових публікацій показав значну кількість методик, спрямованих на дослідження обслуговування населення, які ґрунтуються на системному та інших підходах. Однак, більшість з них не є системними, оскільки стосуються окремих елементів системи обслуговування або їх поєднань. Крім того, у більшості випадків не наводиться методика системного дослідження обслуговування населення.

Метою статті є висвітлення основних положень методики дослідження територіальної організації СОН на основі системного підходу.

Виклад основного матеріалу. Суспільно-географічне вивчення СОН регіону доцільно розглядати в декілька етапів.

Перший етап дослідження передбачає формування бази геопросторових даних СОН, відбувається збір фактичної інформації та виявляються закономірності розвитку системи обслуговування. За допомогою картографічного методу точно і ефективно відтворюються територіальні особливості СОН, відображається числовий матеріал у просторовому зосередженні закладів СОН, створюються таблиці та відповідні картосхеми. На основі розробленої анкети проводиться соціологічне обстеження населення регіону з метою з'ясування основних потреб населення у послугах. В сучасних географічних дослідженнях соціологічні обстеження використовуються досить широко. Типоло-

гічне оцінювання розвитку СОН може вестися на підставі даних соціологічного опитування населення (одержання «суб'єктивної» оцінки) та на підставі різних статистичних даних, які є в документації установ системи обслуговування (одержання «об'єктивної» оцінки). Слід зауважити, що оцінки, знайдені цими двома шляхами, можуть не співпадати, однак дають більш ширше уявлення про стан СОН регіону. Доцільно при обрахуванні результатів опитування населення поділити респондентів на дві групи: сільське та міське населення, адже рівень обслуговування у сільській місцевості суттєво відрізняється від рівня обслуговування у містах, до того ж потреби міських жителів значно вищі, ніж сільських. Таке розділення респондентів дасть можливість більш детально проаналізувати СОН та порівняти рівень обслуговування.

На другому етапі вивчається демографічна ситуація та розселенська система, які є важливим чинником територіальної організації СОН. Дослідження населення є необхідною умовою системного вивчення СОН. По-перше, воно є суб'єктом виробництва, по-друге, споживачем певної частини сукупного продукту, по-третє, найважливішою ланкою всього процесу суспільного відтворення. Без вивчення населення, як соціально організованої територіальної спільноти виробників і споживачів матеріальних та нематеріальних цінностей, як носіїв суспільних відносин, неможливе наукове вивчення будь-якої проблеми територіальної організації суспільства, у т.ч. і СОН. Ця, за висловом В.В. Покшишевського [13], «всепроникаюча» роль населення обумовлює соціологізацію усіх галузей географічної науки. З іншого боку, дослідження СОН містить потужний і далеко не розкритий потенціал у вирішенні багатьох теоретичних і прикладних проблем у вивченні умов життя людей і розвитку людського потенціалу. Без вивчення населення неможливе створення раціональної територіальної організації мережі установ і підприємств, що обслуговують населення у різних економічних, демографічних і соціальних умовах. Вивчення регіональних відмінностей у рівні потреб населення у тих чи інших видах послуг, чи їх комплексах, районування території за рів-

нем розвитку СОН теж неможливе без комплексного демогеографічного аналізу.

Дослідження СОН неможливе не тільки без вивчення демографічної ситуації, а й та системи розселення, яка тісно пов'язана з розселенським каркасом території, адже якщо населені пункти розташовані далеко один від одного і не мають транспортних зв'язків, виникає необхідність концентрованого обслуговування, зорієнтованого на даний населений пункт.

Аналіз базується на конкретних матеріалах регіону, які мають вплив на розвиток і територіальну організацію СОН: чисельність населення, народжуваність (рівень народжуваності визначає потреби населення в закладах охорони здоров'я та освіти), смертність, статево-вікова структура (дає можливість оцінити потреби у послугах, призначених для певних вікових груп (наприклад, дитячі садки)), шлюбність та розлучуваність (потреби населення у житлових умовах), міграційна ситуація (можливість оцінити СОН, адже населення часто мігрує у ті райони, де рівень обслуговування і якість життя вищі).

На завершення аналізу демографічної ситуації доцільно провести групування районів методом кластерного аналізу, який дозволяє розподілити їх на типи за особливостями демографічної ситуації.

Кластерний аналіз є одним із методів класифікації, що передбачає поділ об'єктів на кластери. Кластер – це група територіальних одиниць, що мають подібні характеристики (особливості розвитку, тенденції). Кластеризація передбачає послідовне об'єднання «найближчих» об'єктів у один кластер, ґрунтуючись на матрицях подібності, що формуються на основі розрахованих відстаней між об'єктами. На першому кроці кластеризації, коли кожен об'єкт (територіальна одиниця) є окремим кластером, у новий кластер об'єднуються два об'єкти, міра подібності яких є найбільшою. Поступово об'єднуються все більша і більша кількість об'єктів, агрегуючи кластери. З кожним кроком до кластерів включають об'єкти, які все сильніше різняться між собою. На останньому кроці всі об'єкти об'єднуються в один кластер [12, с. 66-67].

Третій етап передбачає вивчення тери-

торіальної, управлінсько-функціональної та компонентної (галузевої) структури СОН. На цьому етапі завдяки загальнонауковим та спеціальним методам відбувається аналіз системи обслуговування, що дає можливість виявити регіональні відмінності СОН.

Вивчення територіальної організації займає найважливіше місце у дослідженні СОН, оскільки його метою є виявлення геопросторових відмінностей у рівні обслуговування населення. Під нею слід розуміти закономірний процес розміщення відповідних підприємств і установ, виникнення і функціонування їх просторових поєднань і системних утворень у тісній взаємодії з територіальними системами розселення та виробництва під впливом переважно соціально-економічних чинників, що взаємодіють у соціогеосистемі.

Теоретичні засади територіальної організації СОН були закладені у 30-х роках ХХ ст. В. Кристаллером та А. Льошем, які розглядали сферу послуг як систему центрів обслуговування (ЦО) різних рангів та їхніх зон обслуговування. Результатом такого розгляду стала теорія центральних місць (ТЦМ). Основні поняття ТЦМ такі: пороги послуг; радіуси послуг; центри обслуговування (ЦО); ранги послуг; ранги центрів обслуговування (центральних місць); зони обслуговування; ієрархія центральних місць та їх зон обслуговування; просторова суперпозиція (накладання) зон обслуговування різних рангів. Центром обслуговування (за В. Кристаллером – центральним місцем) можуть виступати як окремі підприємства сфери послуг (магазин, школа і т.д.), так і населені пункти у цілому або ж їхні частини – мікрорайони, масиви і т.д. [15, с. 542].

О.І. Алексєєв та ін. [1] вважають, що найважливішим критерієм рівня розвитку СОН і оптимальності її територіальної організації є доступність послуг для населення. Це залежить від наявності закладів, підприємств, що надають дані види послуг, затрат часу, необхідних для отримання цих послуг, бо саме затрати часу на дорогу визначають територіальну доступність послуг для населення. Для територіальної організації СОН важливим є показник частоти попиту на послуги, що обумовлено головним чином циклічністю життєдіяльності людини. За даним

параметром виділяються *послуги*: повсякденні, періодичні (регулярні), епізодичні. Для перших двох принципово важлива близькість місця виробництва послуг до місця проживання або місця роботи споживача. Установи епізодичного користування (стаціонарні лікувальні установи, торгові установи з продажу дорогих предметів домашнього ужитку, автомашин і т.п.) розміщуються не в кожному сільському населеному пункті, а концентруються, в основному, у районних центрах. Ступінь розвиненості комплексу установ обслуговування у районному центрі багато у чому залежить від його статусу (місто, селище міського типу або село). Дрібні села мають лише окремі установи обслуговування, за звичай це магазин змішаної торгівлі, у якому продаються товари повсякденного попиту, фельдшерсько-акушерський пункт, клуб [1, с. 36–40].

В існуючій науковій літературі виділяється декілька рівнів обслуговування – від невеликих сільських поселень з однією або декількома установами, що надають прості послуги (1-й рівень) до великих центрів, що з кожним вищим рівнем надають все більш широкий спектр диверсифікованих послуг, кількість цих рівнів коливається від 6 у Н.І. Блажко і К.С. Розіної [6, с. 20-21] до 14 у О.І. Алексеєва [1, с. 36-40].

Важливим питанням дослідження є систематика ЦО регіону. О.І. Алексеєв зі співавторами [1, с. 35] виділяють два підходи до типізації ЦО: 1 підхід заснований на групуванні ЦО за набором послуг, 2 підхід – на аналізі підпорядкування центрів. В останньому випадку зони обслуговування центрів різних рангів просторово накладаються одна на одну.

Згідно другого підходу нами пропонується 5-ступенева систематика ЦО обласного регіону (на прикладі Сумської області). Найвищий – I ранг має обласний центр, що є регіоноформуючим вузлом СОН, у якому зосереджена найбільша кількість послуг, що надаються всьому населенню області (наприклад, обласні лікарні). До II рангу відносяться субрегіональні (міжрайонні) ЦО, які крім населення свого району, надають послуги мешканцям населених пунктів, інших, прилеглих районів. III ранг мають районні центри, кількість послуг яких значно мен-

ша, ніж у попередніх ЦО, вони надають послуги населенню свого району. До центрів IV рангу віднесено міста та селища міського типу, які не мають районних адміністративних функцій (не є центрами районних рад), вони мають скорочений набір послуг, надаючи їх прилеглим сільськими населеними пунктами, які найчастіше знаходяться у підпорядкуванні відповідної селищної або міської ради. Центри V рангу (низові ЦО) – села, у яких розташовані сільські ради, вони надають послуги сільським поселенням, які підпорядковані певній сільській раді.

На основі дослідження окремих підсистем пропонується проведення типології адміністративних районів регіону за рівнем розвитку кожної підсистеми. Виділяється п'ять типів районів: I тип – високий рівень розвитку, II тип – підвищений рівень розвитку, III тип – середній рівень розвитку, IV тип – рівень розвитку нижче середнього, V тип – низький рівень розвитку.

Для характеристики компонентної структури СОН, можуть бути використані розрахунки рівня їхнього розвитку за допомогою простих показників по основних підсистемах.

Для характеристики рівня розвитку підсистем СОН можуть використовуватися *прості та інтегральні показники*. Прикладом простих показників є показник рівня забезпеченості певною послугою: кількість лікарняних ліжок на 10000 осіб. Повний перелік таких показників наведено у роботі [6, с. 31-32]. Ці показники широко застосовуються під час порівняння територіальних одиниць щодо розвитку однієї підсистеми. При розрахунку інтегрального показника прості показники приводилися до нормованої форми шляхом заміни їх індексами, таким чином, щоб їхні зміни перебували у діапазоні від 1 до 5 (від найкращого до найгіршого). З отриманої суми індексів розраховувався середнє значення (бал) розвитку тієї чи іншої підсистеми обслуговування.

Внаслідок великої кількості простих показників, інтегральний показник рівня обслуговування здатний приховувати нерозвиненість окремих підсистем СОН, оскільки може відбуватися псевдокомпенсація через високі рівні розвитку інших підсистем. То-

му, під час розрахунку інтегрального рівня величина індексу визначається шляхом порівняння значення простого показника з базисним рівнем [6, с. 34]:

$$P_i = \frac{\sum_i^m O_i^m}{n} \quad (1.1),$$

де P_i – інтегральний рівень розвитку СОН в районі; O_i^m – забезпеченість населення i -го району зазначеною послугою m ; n – кількість простих показників, що характеризують послугу m . Базисним рівнем може вважатися нормативний, середній (загальнообласний) або еталонний показник.

Інтегральний рівень розвитку СОН розраховується по містах обласного підпорядкування та адміністративних районах, тобто по тих адміністративно-територіальних одиницях, по яких ведеться статистична звітність.

Типізація території за рівнем розвитку СОН може слугувати сходиною до створення багатовимірної типізації території і основою крупномасштабного (на рівні внутрішньообласних таксонів) соціально-економічного районування.

На четвертому етапі відбувається синтез попередніх досліджень у територіальному аспекті. Як методологічна основа для вивчення проблеми розміщення установ обслуговування може бути використаний принцип типізації територій, тобто умовне зведення всього їх різноманіття до невеликого числа типів на підставі впорядкування характеристик системи обслуговування (сукупності кількісних показників по кожній підсистемі СОН). Проводиться кластерний аналіз за всіма показниками СОН, які були використані при типології районів за розвитком окремих підсистем СОН. Відбувається групування районів та виділяються типи адміністративних одиниць за рівнем розвитку СОН.

Однак, кластерний аналіз не дає повної картини стану СОН регіону, адже він лише об'єднує в групи райони, схожі за подібними характеристиками. Тому, доцільно доповнити аналіз дослідження СОН регіону ранжуванням районів за індексами та рейтингом розвитку, що дасть можливість згрупувати адміністративні одиниці за рівнем роз-

витку та картографічно зобразити СОН регіону у вигляді синтетичної картосхеми.

Для встановлення співвідношення стану СОН між різними районами доцільно проранжувати райони за зростанням або зменшенням показників, що характеризують розвиток СОН регіону. У якості таких показників використовуються індекси, які дозволяють зводити до одного масштабу різні за абсолютними значеннями величини, що значно полегшує їх аналіз. Отримані індекси мають нормований інтервал значень (від 0 до 1) незалежно від вихідних абсолютних значень показників. В узагальненому вигляді формула для обчислення індексів має наступний вигляд [10, с. 68]:

$$I_j = \frac{X_{i,j} - X_{min,j}}{X_{max,j} - X_{min,j}}, \quad (1.2),$$

де I_j – індекс j -того показника; X_{ij} – точне значення j -того показника; $X_{max,j}$ – найбільше значення j -того показника у ряду спостережень; $X_{min,j}$ – найменше значення j -того показника у ряду спостережень.

У формулі (1.2) індекси i, j символізують відповідно номер даного вибіркового елемента у варіаційному ряду і номер даного показника у масиві вихідних даних.

З формули (1.2) видно, що найвищі значення індексів відповідають найвищим значенням вихідних показників. Якщо порівнювати вибіркові елементи за індексами, то їх можна впорядкувати (ранжувати) за зростанням або зменшенням індексів. Відносно вихідних показників, які мають позитивний зміст, таке ранжування має однозначне тлумачення. Показники, які відображають негативне явище (наприклад, частка населених пунктів, що не мають закладів зв'язку, магазину і т.д.), для використання у ранжуванні повинні мати обернені значення, інакше кажучи, найвищому вихідному показнику повинен відповідати найменший індекс. Тому індекси для «негативних» показників обчислюються за формулою:

$$I_j = 1 - \frac{X_{i,j} - X_{min,j}}{X_{max,j} - X_{min,j}}, \quad (1.3).$$

Значення індексів можна використовувати тільки в межах регіону, оскільки вони розраховуються за вибілковими даними.

Для порівняння районів за підсистемами СОН використовується інший показник –

галузевий рейтинг, під яким розуміємо місце адміністративного району у ражнованому ряду показників розвитку того чи іншого сегменту СОН. Одночасно визначається співвідношення місця району у галузевому рейтингу із середньообласним показником. Проведені розрахунки дають можливість картографічно зобразити закономірності розвитку регіональної СОН. Визначивши інтегральний рівень розвитку СОН районів, можна розробити комплекс заходів щодо її удосконалення. При цьому слід звернути увагу на депресивні райони, на роль обласного центру в обслуговуванні населення районів, розташованих біля нього, на ієрархічність СОН.

Важливе значення при дослідженні територіальної організації СОН має індекс територіальної концентрації закладів обслуговування, що дозволяє оцінити насиченість ними різних районів регіону. Його розрахунок здійснюється за формулою [6, с. 172]:

$$I_{mk} = \frac{p \cdot S}{P \cdot s}, \quad (1.4),$$

де I_{mk} – індекс територіальної концентрації, p – кількість закладів обслуговування у районі; P – кількість закладів обслуговування в регіоні; s – площа території району; S – площа території регіону.

Значення I_{mk} менше одиниці свідчить

про низьку концентрацію досліджуваного показника у певному районі; якщо показник близький до одиниці – можемо говорити про оптимальне розташування закладів обслуговування; вище одиниці – про високу насиченість.

П'ятий етап включає розробку рекомендацій щодо вдосконалення СОН.

Висновки. Наведена послідовність етапів розкриває основні принципові моменти системного дослідження СОН. Їх застосування сприяє деталізації досліджень і отриманню достовірних, науково обґрунтованих результатів. Наведена методика дослідження дає можливість системно проаналізувати сучасний стан СОН регіону; встановити просторові відмінності у розвитку СОН; виявити райони з найгіршим рівнем розвитку чи найбільш стабільно розвиваючі райони; проаналізувати територіальну концентрацію закладів обслуговування з метою розробки найбільш досконалої мережі закладів СОН; проведення соціологічного опитування населення дає можливість встановити задоволеність населення певними видами послуг та з'ясувати основні потреби у послугах, а також спрогнозувати подальший розвиток системи обслуговування та розробити шляхи удосконалення.

Література:

1. Алексеев А.И. География сферы обслуживания : основные понятия и методы / Алексеев А.И., Ковалев С.А., Ткаченко А.А. – Тверь : Твер. гос. ун-т, 1991. – 117 с.
2. Блажко Н.И. Системный подход к исследованию сферы обслуживания / Н.И. Блажко, К.С. Розина // Вопросы географии. – 1972. – № 91. – С. 67–81.
3. Географическое изучение территориальной организации сферы обслуживания [Отв. ред. Д.Н. Лухманов]. – М., 1976. – 154 с.
4. Ковалев С. А. География сферы обслуживания как особая экономико-географическая дисциплина / Сергей Александрович Ковалев, Вадим Вячеславович Покишишевский // География обслуживания. Сер. География СССР. – 1974. – Т. II. – С. 8 – 36.
5. Ковалев С.А. О географическом изучении сферы обслуживания / С.А. Ковалев // Вестник МГУ. Сер. География. – 1973. – № 6. – С. 3–12.
6. Корнус О.Г. Сфера обслуживания населения Сумської області: суспільно-географічні аспекти: [монографія] / Корнус О.Г., Немець К.А., Немець Л. М., Корнус А. О. – Харків–Суми. – 2009. – 228с.
7. Матлин И. С. Анализ системы обслуживания / И. С. Матлин // Вопросы географии. – 1972. – №91. – С. 82–91.
8. Меркушева Л.А. География сферы обслуживания населения (теория и методология) / Людмила Аркадьевна Меркушева. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1989. – 184 с.
9. Меркушева Л.А. Системный подход к изучению географии социальной инфраструктуры / Л. А. Меркушева // Проблемы географии сферы обслуживания. – М. : МФГО СССР, 1974. – С. 60–62.
10. Немець Л.М. Просторова організація соціально-географічних процесів в Україні : [монографія] / Немець Л.М., Олійник Я.Б., Немець К.А. – Х. : РВВ ХНУ, 2003. – 160 с.
11. Немець Л.Н. Устойчивое развитие : социально-географические аспекты (на примере Украины)

- [монографія] / Людмила Николаевна Немец. – Х. : Факт, 2003. – 384 с.
12. Пилипенко І.О. Методика суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області) : [навчальний посібник] / І.О. Пилипенко, Д.С. Мальчикова. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2007. – 112 с.
13. Покишишевский В. В. География обслуживания, ее предмет, содержание и место среди экономико-географических дисциплин / В.В. Покишишевский // Вопросы географии. – 1972. – № 91. – С. 6–26.
14. Рутгайзер В.М. Социальная сфера : проблемы планирования / Валерий Максович Рутгайзер. – М. : Экономика, 1989. – 239 с.
15. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії : [навчальний посібник] / Олександр Григорович Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2001. – 560 с.

© Корнус О.Г., Немець К.А.

УДК 911.3:711

Д.С. Мальчикова, к.геогр.н., доцент,
Херсонський державний університет

ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ ТА СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ГЕОГРАФІЇ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

В статті обґрунтовані загальнонаукові та суспільно-географічні засади географії сільської місцевості як синтетичного наукового напрямку, запропоновано визначення його об'єкту, охарактеризоване предметне поле дослідження і функції географії сільської місцевості, виявлено її конструктивний потенціал.

Ключові слова: сільська місцевість, географія сільської місцевості, геопланування, науковий напрям.

Д.С. Мальчикова. **ОБЩЕНАУЧНЫЕ И ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СТАНОВЛЕНИЯ ГЕОГРАФИИ СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ.** В статье обоснованы общенаучные и общественно-географические основы становления географии сельской местности как синтетического научного направления, предложены определения объекта, охарактеризовано предметное поле исследований и функций географии сельской местности, выявлен ее конструктивный потенциал.

Ключевые слова: сельская местность, география сельской местности, геопланирование, научное направление.

D.S. Malchikova. **GENERAL SCIENTIFIC AND SOCIALLY-GEOGRAPHICAL BASES OF BECOMING OF RURAL GEOGRAPHY.** In article the proved general scientific and socially-geographical bases of rural geography as synthetic scientific direction it is offered. Definitions of its object, subject field of research and function of rural geography is characterized, its constructive potential is revealed.

Keywords: rural area, rural geography, planning, a scientific direction.

Постановка проблеми. У сучасних наукових дослідженнях, монографіях, навчальних посібниках в галузі суспільної географії беззаперечно визнається той факт, що вітчизняна суспільна географія перебуває у стадії активного становлення. Як зауважує Топчієв О. Г., значною мірою така ситуація пояснюється тим, що, по-перше, для географії характерні подвійні предметні представлення [20, с. 58-60] – будь-яке географічне явище розглядають як складову ландшафту і одночасно як елемент геопростору, а, по-друге, суспільно-географічні дисципліни представлені у цих предметних областях ще не повною мірою.

Зауважимо, що соціально-економічна трансформація систем землекористування, аграрних відносин на селі спричиняє все більше взаємопроникнення окремих підсистем сільської місцевості, спостерігається

тенденція до дезагrarianізації сільських територій і закріплення їх багатофункціональності. Просторово-часова структура сільської місцевості стає надалі більш мозаїчною, все більшою мірою проявляються властивості емерджентності сільської місцевості, ускладнюються соціальні процеси на селі і, разом з тим, збільшується кількість проблем розвитку і зростає необхідність їх обґрунтованого комплексного вирішення. Отже, сільська місцевість як специфічний суспільний феномен стає об'єктом все більше і більше активних досліджень не тільки в галузі географії, але і економіки, соціології, державного управління тощо.

До теперішнього часу в середовищі вітчизняних географів не вироблено єдиних підходів до вивчення, термінування, типології, комплексного районування цього складного й одночасно ключового для України